

ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 376:379.81](477)

DOI: 10.31499/3.2019.190400

ІНКЛЮЗИВНИЙ ПРОСТІР У СФЕРІ ДИТЯЧОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ (З ДОСВІДУ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА «УКРАЇНСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ ЦЕНТР “МОЛОДА ГВАРДІЯ”»)

Бездень Василь, заслужений працівник освіти України, заступник генерального директора з виховної роботи ДП УДЦ «Молода гвардія» (м. Одеса).

ORCID: 0000-0002-6020-7148

E-mail: molgvard@ukr.net

Щубелка Наталія, кандидат філософських наук, доцент, завідувач науково-методичним відділом ДП УДЦ «Молода гвардія» (м. Одеса).

ORCID: 0000-0003-3769-1311

E-mail: metodviddil@ukr.net

У статті розглядаються законодавчо-нормативні та організаційні основи інклюзії в сфері дитячого оздоровлення та відпочинку. Основна увага приділена осмисленню досвіду впровадження інклюзивного відпочинку та оздоровлення дітей, який здійснюється за програмами тематичних змін, що розроблені з урахуванням запитів дітей з інвалідністю в Державному підприємстві «Український дитячий центр «Молода гвардія», і можливостей його використання в практиці інклюзивного оздоровлення та відпочинку в Україні.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивний підхід, інклюзивне оздоровлення та відпочинок, діти з інвалідністю, дитячий заклад оздоровлення та відпочинку, педагогічний супровід, психологічний супровід, індивідуальний підхід.

INCLUSIVE SPACE IN THE FIELD OF CHILDREN'S HEALTH AND RECREATION (FROM THE EXPERIENCE OF THE STATE ENTERPRISE "UKRAINIAN CHILD CENTRE "MOLODA HVARDIIA"")

Bezden Vasyl, Honored Worker of Education of Ukraine, Deputy General Director for Educational Work of SE "Young Guard" (Odesa).

ORCID: 0000-0002-6020-7148

E-mail: molgvard@ukr.net

Shchubelka Nataliia, PhD in Philosophy, Associate Professor, Head of the Scientific Methodological Department SE "Young Guard" (Odesa).

ORCID: 0000-0003-3769-1311

E-mail: metodviddil@ukr.net

The article deals with legislative, normative and organizational foundations of inclusion in the field of children's health and recreation. It reveals peculiarities of the organization of recreation and rehabilitation of children with disabilities in children's health facilities. The main attention is paid to comprehension of experience of introduction of inclusive rest and children's health of the Ukrainian child centre "Moloda hvardiia" and possibilities of its use in the practice of inclusive health improvement and rest in Ukraine. The ideology of inclusive education is based on the principle of ensuring the fundamental right of children to education, eliminates any discrimination against students, and provides the education and upbringing of children with disabilities in a regular educational institution, where appropriate conditions are created to ensure the maximum efficiency of the educational process. The society should be maximally adapted to people with disabilities. Together with the choice of values of the western world, recognition of the basic international standards in the field of human rights.

Ukraine has taken charge of giving children with disabilities full enjoyment of all human rights and, along with other children, the right to education, to participate in sports, leisure and recreational activities.

The effectiveness of public policy in terms of ensuring constitutional rights and state guarantees for children with disabilities will be facilitated by the introduction of an inclusive approach to the recreation, leisure and sports system.

Keywords: *inclusiveness, inclusive approach, inclusive recovery and rest, children with disabilities, children's institution of health improvement and rest, pedagogical support, psychological support, individual support.*

Повага до людської особистості є основним критерієм соціального поступу. Одним із показників, що визначають рівень цивілізованості суспільства, стає його ставлення до людей з проблемами здоров'я, зокрема, до дітей з інвалідністю. В міжнародному правовому документі Конвенції ООН «Про права дитини» констатується «...право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини» [8]. Сучасне суспільство прагне забезпечити рівну участь своїх громадян у здійсненні їхніх прав і надати їм таку можливість. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 р. затверджуються рівні можливості для інвалідів, що передбачають рівні стартові можливості для всіх осіб незалежно від їх психофізичного розвитку, стану здоров'я, віку, статі, соціально-економічного статусу і визначаються такі цільові сфери – доступність до матеріального оточення, інформації та комунікацій, освіти, зайнятості, підтримка доходів і соціальне забезпечення, сімейне життя і свобода особистості, культура, відпочинок, спорт і релігія.

Тема інклюзивної освіти була предметом досліджень зарубіжних вчених, таких як А. Дайсон, А. Мілверт, К. Кларк, Д. Мітчелл, Т. Лормен, М. Крозьє, Д. Лупарт, Скртіч. В цій літературі була зроблена спроба розкрити сутність інклюзивних шкіл, (наприклад, структур управління, філософії та цінностей навчальних закладів, навчальних програм), обґрунтувати відмінності між інклюзивними і традиційними школами. В Україні дослідження інклюзивного навчання було започатковано науковцями Інституту спеціальної педагогіки та психології імені М. Ярмаченка (В. Засенко, А. Колупаєва, О. Таранченко, Е. Данілавичюте, О. Федоренко, Л. Коваль та ін) Так, науковцями було зроблено наукове обґрунтування концептуальних засад навчання осіб з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі. Проблеми професійної

підготовки педагогічних працівників до роботи з дітьми з інвалідністю в умовах інклюзивної освіти, вивчали: В. Гладуш, Т. Дегтяренко, І. Демченко, Дж. Деппелер, Р. Джордж, В. Засенко, Н. Енестейшен, С. Кірк, С. Литовченко, Дж. Лупарт, О. Мартинчук, Л. Прядко, Л. Савчук, Т. Сак, О. Таранченко, Ю. Федоренко, Д. Харві, Д. Чемберс та інші. Інклюзивні процеси в освіті актуалізують питання про створення інклюзії в сфері дитячого оздоровлення та відпочинку. Соціум має бути готовим створити умови для розвитку інтелектуального та творчого потенціалу дітей з інвалідністю у всіх сферах соціального життя

Метою дослідження є аналіз законодавчо-нормативних основ інклюзії в сфері дитячого оздоровлення та відпочинку та розкриття особливостей організації відпочинку та оздоровлення дітей з інвалідністю в дитячих оздоровчих закладах.

З прийняттям Генеральної Асамблеї ООН Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для інвалідів широкого поширення отримав процес соціальної інклюзії, який змінив усталені погляди на місце людей з інвалідністю у суспільному житті та сприяв формуванню нової моделі відношення до них з боку суспільства. Визначаючи інклюзію як реформу, в Саламанській декларації наголошується, що «...школи з ...інклюзивною орієнтацією є найбільш ефективним засобом боротьби з дискримінаційними поглядами, створення сприятливої атмосфери в громадах, побудови інклюзивного суспільства і забезпечення освіти для всіх...» [9]. Ідеологія інклюзивної освіти ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту, виключає будь-яку дискримінацію учнів та передбачає навчання й виховання дітей з інвалідністю у звичайному навчально-виховному закладі, де створені відповідні умови для забезпечення максимальної ефективності навчального процесу.

Ключова ідея інклюзивного підходу – не особистість має прилаштуватися до суспільних, соціальних, економічних стосунків, а навпаки суспільство має створити умови для задоволення особливих потреб кожної особистості. Соціум має бути максимально адаптований до людей з інвалідністю. Інклюзія це процес включення осіб з інвалідністю в активне суспільне життя. В даному контексті проблема здоров'я (особливі потреби) не розглядається як характеристика людини, це перш за все, проблема соціальна, оскільки вона зумовлена непристосованістю оточення, а саме соціальної інфраструктури та ставленням соціуму до людей з особливими потребами.

Разом з вибором цінностей західного світу, визнанням основних міжнародних стандартів в галузі прав людини, (Декларації ООН про права людини, Конвенції ООН про права дитини, про права інвалідів), Україна взяла на себе зобов'язання щодо надання дітям з інвалідністю можливості в повному обсязі користуватися всіма правами людини і нарівні з іншими дітьми мати право на освіту, разом з іншими брати участь в спортивних заходах, у проведенні дозвілля та відпочинку. Необхідність інтегрування дітей з інвалідністю зазначена в офіційних документах на рівні постанов Кабінету Міністрів України та державних програм. Зокрема, в Указі Президента України «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов з життєдіяльності осіб з обмеженими

фізичними можливостями», наказі Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009–2012 роки вказується на рівний доступ до якісної освіти дітей з особливими потребами за рахунок створення інклюзивного освітнього середовища.

Діти з інвалідністю так само, як і діти зі станом здоров'я та розвитку в межах вікової норми, мають конституційне право розвиватися відповідно до своїх здібностей, брати участь у житті суспільства, використовувати свій інтелектуальний і творчий потенціал. Їх успішна соціалізація та самореалізація у суспільному житті мають бути забезпечена на рівні всіх структурних компонентів освіти: дошкільної, середньої та позашкільної.

Ефективності державної політика в частині забезпечення конституційних прав та державних гарантій дітям з інвалідністю, сприятиме впровадження інклюзивного підходу в систему відпочинку, дозвілля та занять спортом.

У відповідності до вимог позашкільної освіти, освітньо-виховне середовище дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, акцентоване на: створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей; залучення до активної комунікації та творчості; формування соціальних компетентностей; створення умов для самовизначення та самореалізації. Інклюзія в системі дитячого оздоровлення та відпочинку дозволить організувати оздоровлення та відпочинок дітей з інвалідністю у сучасних дитячих оздоровчих закладах усіх рівнів де створені відповідні умови для активного відпочинку. Сьогодні в Україні кількість дитячих закладів оздоровлення та відпочинку які можуть забезпечити реалізацію державної політики у сфері інклюзивного відпочинку обмежена.

Державне підприємство «Український дитячий центр «Молода гвардія» має досвід організації відпочинку дітей з інвалідністю. Приймає на оздоровлення та відпочинок дітей з вадами слуху, з вадами зору, з діагнозом ДЦП, дітей, які за певних життєвих обставин мають зовнішні фізіологічні особливості (втрата кінцівок, деформація хребта, тощо). Так, в 1991–1999 роках у дитячому центрі реалізовувалась програма-орієнтир ФДО (СПО) України «Повір у себе». Програма була спрямована на створення середовища, що сприяє соціальній адаптації та інтеграції дітей з особливими потребами. В 1991 році в дитячому центрі «Молода гвардія» відбувся Перший Всеукраїнський фестиваль дитячої творчості «Повір у себе». Вперше в Україні поряд з дітьми зі станом здоров'я та розвитку в межах вікової норми, участь в фестивалі взяли діти з інвалідністю: діти з відхиленнями органів слуху, вадами зору, руху. Всього було проведено вісім Всеукраїнських фестивалів дитячої творчості «Повір у себе» У 2000–2001 роках ДЦ «Молода гвардія» відбулися спеціалізовані таборування для талановитих дітей з обмеженими фізичними можливостями. З 2014 по 2017 рр. в Українському дитячому центрі «Молода гвардія» в межах тематичних змін організуються та проводяться фінальні змагання Всеукраїнської Спартакіади «Повір у себе» серед дітей з інвалідністю.

Узагальненням досвіду освітньо-виховної роботи з дітьми з інвалідністю, в

Українському дитячому центрі «Молода гвардія» стала Програма соціально-педагогічного супроводу «Світ без обмежень». Метою програми є соціалізація та створення умов для розвитку внутрішнього потенціалу дітей з інвалідністю через творчість та спільну діяльність. Програма «Світ без обмежень» була реалізована в межах тематичних змін протягом 2015–2018.

В 2015 році «Молода гвардія» провела інтеграційно-мистецький фестиваль для дітей з інвалідністю «Творчість дарує крила». Мета фестивалю: соціально-культурна реабілітація, формування позитивної самооцінки та розвиток внутрішнього потенціалу шляхом залучення до різних видів творчої діяльності. Так було відроджено традицію проведення фестивалю дитячої творчості для дітей з інвалідністю.

За 2018 рік у дитячому центрі «Молода гвардія» оздоровилося понад 11 тисяч дітей та підлітків. Основну частину контингенту відпочиваючих склали діти, що потребують особливої соціальної уваги та підтримки, серед них і діти з інвалідністю (711 дітей 6.4 % від загальної чисельності).

Дитячий центр «Молода гвардія» прийняв на відпочинок дітей з інвалідністю, хворих на цукровий діабет, дітей з відхиленнями органів слуху, вадами зору, руху, які були здатні до самообслуговування.

Основними принципами інклюзії в дитячому центрі стали відсутність психологічних бар'єрів, спільна діяльність (включення дітей з функціональними обмеженнями у всі посильні їм види діяльності разом із здоровими дітьми), відкритий комунікативний простір (можливість вільного спілкування).

Згідно нормативно-правовою бази України з питань інклюзивної освіти та науково-методичних розробок де описано й реалізовано варіанти організації інклюзивного навчання дітей з інвалідністю було створено інклюзивні загони. В умовах оздоровлення та відпочинку дітей інтеграція здійснюється шляхом організації спеціальних загонів або включенням дітей з інвалідністю до звичайних загонів. Наповнюваність загонів з інклюзивним відпочинком становила не більш як 20 дітей, з них: по 1–3 особи включають діти з інвалідністю. Це одна – три дитини з вадами опорно-рухового апарату, зниженим зором чи слухом, хворих на цукровий діабет, які здатні до самообслуговування, або не більш як двоє дітей з тяжкими порушеннями мовлення, чи складними вадами розвитку (вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку), або тих, що пересуваються на візках, які здатні до самообслуговування. Форми інтеграції залежать від рівня розвитку дитини. Так в УДЦ «Молода гвардія» використовуються повна і комбінована форми інтеграції та тимчасова інтеграція

В систему оздоровлення та відпочинку в УДЦ «Молода гвардія» впроваджено форми інклюзивного оздоровлення та відпочинку:

- повна інтеграція – для дітей з інвалідністю (1–3 дитини входять до складу загону) які за рівнем психофізичного розвитку відповідають віковій нормі та здатні до самообслуговування і можуть приймати участь у всіх освітньо-виховних заходах програми тематичної зміни.
- комбінована інтеграція, для дітей з інвалідністю (1–3 дитини входять

до складу загону) із близьким до норми рівнем психофізичного розвитку та здатні до самообслуговування і можуть приймати участь у заходах програми тематичної зміни постійно одержуючи допомогу психолога, педагога.

– тимчасова інтеграція, за якої дітей з інвалідністю (організовується спеціальний загін, до складу якого входять тільки діти з інвалідністю), які за рівнем психофізичного розвитку відповідають віковій нормі та здатні до самообслуговування включають до частини заходів програми тематичної зміни. Загін бере участь в частині заходів. Це спільні заходи які заплановані програмою тематичної зміни а іншу частину часу діти проводять за програмою роботи загону (наприклад, як учасники Всеукраїнської Спартакіади «Повір у себе» серед дітей з інвалідністю). Форма участі в спільних заходах залежить від особливостей психофізичного розвитку дітей з інвалідністю.

Оздоровлення та відпочинок дітей здійснюється за програмами тематичних змін, розроблені з урахуванням запитів дітей з інвалідністю.

Організація інклюзивного оздоровлення та відпочинку передбачає надання дитині з інвалідністю психолого-педагогічної допомоги. Залежно від потреб дитини та її проблем з нею працюють педагог-організатор, психолог, лікар. Одним із напрямків діяльності психологічної служби ДП «УДЦ «Молода гвардія» є психологічний супровід інклюзивних дитячих тимчасових колективів в умовах рекреації.

Психологічний супровід залежить від специфіки потреб у дітей з інвалідністю та включав наступні форми роботи психологів:

- первинна експрес-діагностика психоемоційного стану та особистісних проблем у дитини;
- проведення різних видів групової роботи в інклюзивних групах: тренінги, рольові ігри тощо;
- індивідуальна робота та консультації з дітьми;
- індивідуальна робота та консультації з педагогами-організаторами та супроводжуваними по результатам первинної діагностики дітей;
- моніторинг психоемоційного стану дітей;
- заключна контрольна експрес-діагностика психоемоційного стану дітей та ефективності психологічного супроводу.

Основні підходи та напрямки психологічного супроводу дітей з інвалідністю залежали від того, по якому принципу формувалися загони. Так, було сформовано дві групи – група А, група В.

Група А – загін 100 % з дітьми з інвалідністю (спортсмени з інвалідністю): з вадами слуху або з вадами зору (психолог ДП УДЦ «Молода гвардія» Леженко І. В).

Група В – загін (10 % від загальної кількості дітей в загоні діти з інвалідністю (психолог ДП УДЦ «Молода гвардія» Леженко І. В).

При роботі з групою А психологічною службою були визначені наступні завдання: формування соціальних якостей (згуртування дітей у тимчасовий колектив, адаптація до умов рекреаційного закладу; робота з розвитку сенсомоторної, психоемоційної, комунікативної сфери у дітей з особливими можливостями,

розвиток внутрішнього потенціалу особистості, підняття самооцінки, формування морально-етичних цінностей, емпатії, активної життєвої позиції, соціальної адаптивності тощо.

До роботи (комунікації) з групою А були залучені супроводжуючі (т'ютери) цих груп дітей. Працюючи з групою В психологічна служба вирішувала низку завдань:

- формування соціальних якостей (толерантності у міжособистісних відносинах у групі, прийняття дітьми зі станом здоров'я та розвитку в межах вікової норми дітей з інвалідністю, встановлення між ними товариських відносин, створення атмосфери взаємодопомоги та взаємопідтримки);
- розвиток внутрішнього потенціалу особистості (неповторність, талановитість, оригінальність, значимість для суспільства).

До роботи (комунікації) з групою В були залучені супроводжуючі (т'ютери) цих груп дітей.

Для роботи з групами А, В було вибрані наступні форми роботи:

- індивідуальні заняття (консультації, бесіди);
- групові заняття (психотерапевтичні ігри, тренінги, інтерактивні бесіди).

Так, індивідуальні заняття з дітьми з інвалідністю були спрямовані на роботу з психотравмами особистості, яка сформувалася внаслідок неприйняття соціумом людини з інвалідністю (школа, сусіди, т.д.). Особливо це питання гостро стояло у дітей середнього та старшого підліткового віку. Їм важко ідентифікувати свою особистість як неповторну та індивідуальну з позитивної сторони, все це вони сприймають в більшості як «Я не такий як інші, тому що ...», «Я не можу мати ..., тому що ...», «Я ніколи не буду ...» тощо. І все це з акцентом на свою фізичну особливість, навіть якщо в дійсності дитина має талант чи здібності до якоїсь діяльності.

Групові заняття (психотерапевтичні ігри, тренінги, інтерактивні бесіди) були спрямовані на розвиток внутрішнього потенціалу особистості, де кожна дитина могла б проявити свою індивідуальність, неповторність, талановитість, свої уміння та здібності, свою оригінальність та можливість бути не лише опорою для інших, а й показати свою значимість для суспільства. Тренінги будувалися на різноманітних вправах з мімікою та жестами, тактильним контактом дітей між собою та інше. В роботі з групами використовувались різноманітні техніки: танцювально-рухової терапії, глинотерапії, арт-терапії, музикотерапії, казкотерапії, аромотерапії та інші психотерапевтичні і розвивальні техніки.

Результати групової взаємодії дітей давали наступні результати:

- більш повна згуртованість колективу;
- високий рівень адаптації та комунікації всіх дітей в загоні; прояви толерантності, високий рівень взаємодопомоги та взаємопідтримки дітьми зі станом здоров'я та розвитку в межах вікової норми дітей з інвалідністю.

Порівняльний аналіз результатів початкової психодіагностики, моніторингових зрізів та контрольної психодіагностики в кінці табірної зміни показали, що

формування загонів по принципу інклюзії є більш продуктивним як для розвитку особистості дітей зі станом здоров'я та розвитку в межах вікової норми так і дітей з інвалідністю. Інклюзія дозволила створити соціальне середовище що сприяло засвоєнню дітьми норм гуманістичної моралі, розвитку таких соціальних якостей особистості, як толерантність, відповідальність, доброта. Формування дитячих колективів по принципу інклюзії, за умови відповідного психолого-педагогічного супроводу, сприяє відновленню фізичного та психічного здоров'я у дітей, розкриттю їх особистісного потенціалу, соціальній адаптації і інтеграції.

Оздоровчо-освітня система дитячих закладів оздоровлення в своїй більшості орієнтовані на дітей зі станом здоров'я та розвитку в межах вікової норми і мало враховують потреби дітей з інвалідністю. Впровадження інклюзивного підходу до організації оздоровлення та відпочинку дітей потребує:

- збільшення фінансування розвитку матеріальної бази закладів оздоровлення та відпочинку з метою перетворення їх у доступне середовище для оздоровлення та відпочинку;
- удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності закладів оздоровлення та відпочинку дітей;
- розвиток організаційних та науково-методичних засад оздоровлення та відпочинку дітей;
- провадження інноваційних проєктів та програм освітньо-виховної роботи у сфері інклюзивного відпочинку;
- підготовки кадрів для здійснення заходів з оздоровлення та відпочинку дітей з інвалідністю;
- обов'язковий психологічний супровід дітей з особливими потребами, який можуть здійснювати тільки психологи з професійною освітою і які пройшли відповідну спеціалізацію;
- професійної підготовки супроводжуючих (т'ютерів) груп дітей з особливими потребами;
- спеціальна підготовка педагогів-організаторів до роботи з означеними категоріями дітей.

Очікуваним результатом впровадження інклюзії систему оздоровлення та відпочинку стане:

- забезпечення конституційних прав та державних гарантій дітям з інвалідністю на відпочинок, дозвілля та заняття спортом;
- формування нових підходів до організації оздоровлення та відпочинку в сучасному дитячому оздоровчому закладі;
- розробка навчально методичного забезпечення з організації інклюзивного середовища в системі оздоровлення та відпочинку дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Про позашкільну освіту: Закон України від 22 червня 2000 року № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
4. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закону України від 4 вересня 2008 року № 375-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-17>
  5. Інвалідність та суспільство: навч. посіб. / Л. Байда, О. Красюкова, С. Буров та ін.; заг. ред.: Л. Байда, О. Красюкова. Київ, 2011.
  6. Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009–2012 роки: Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.09.2009 р. № 855. URL: http://document.ua/pro-zatverdzhennja-planu-dii-shodo-zaprovadzhenja-inklyuzivnoho-navchannja-doc1291.html.ua/legislation/Vishya_osvita/
  7. Про затвердження Примірною положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ МОН України від 08.06.2018 р. № 609. URL: <https://mon.gov.ua/ua>
  8. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_021
  9. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94
  10. Софій Н. З., Найда Ю. М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління*: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Даниленко Л. І. Київ, 2007. С. 9–16.

REFERENCES

1. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 r. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
2. Pro pozashkilnu osvitu: Zakon Ukrainy vid 22 chervnia 2000 roku № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14> [in Ukrainian].
3. Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy vid 26 kvitnia 2001 roku № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> [in Ukrainian].
4. Pro ozdovlennia ta vidpochynok ditei: Zakonu Ukrainy vid 4 veresnia 2008 roku № 375-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-17> [in Ukrainian].
5. Invalidnist ta suspilstvo. (2011). L. Baida, O. Krasjukova (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia Planu dii shchodo zaprovadzhenja inkliuzyvnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh na 2009 – 2012 roky: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 11.09.2009 r. № 855. URL: http://document.ua/pro-zatverdzhennja-planu-dii-shodo-zaprovadzhenja-inklyuzivnoho-navchannja-doc1291.html.ua/legislation/Vishya_osvita/ [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Prymirnogo polozhennia pro komandu psykholoho-pedahohichnoho suprovodu dytyny z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v zakladi zahalnoi serednioi ta doshkilnoi osvity: Nakaz MON Ukrainy vid 08.06.2018 r. № 609. URL: <https://mon.gov.ua/ua> [in Ukrainian].
8. Konventsiiia pro prava dytyny. URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_021 [in Ukrainian].
9. Salamanska deklaratsiia ta ramky dii shchodo osvity osib z osoblyvymy osvitynymi potrebamy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94 [in Ukrainian].
10. Sofii N.Z., Naida Yu.M. Kontseptualni aspekty inkliuzyvnoi osvity. *Inklyuzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia*. Danylenko L. I. (Ed.). Kyiv, 2007 [in Ukrainian].